

10 клас

Тема. Слово і його лексичне значення. Багатозначні й однозначні слова. Пряме і переносне значення слів. Типи переносних значень

Мета: поглибити знання учнів про багатозначні та однозначні слова, розширити відомості про основні типи переносних значень; розвивати образне мислення учнів, уяву; формувати соціальну та громадянську компетентності учнів: висловлювати власну думку, слухати і чути інших; виховувати любов до рідного слова.

Формування компетентностей: спілкування державною мовою, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальна та громадянська компетентності.

Тип уроку: урок практичного застосування знань, умінь і навичок

Обладнання: комп'ютер з підключенням до мережі Інтернет, ноутбуки, інтерактивна дошка, словники: тлумачний, синонімів, антонімів, наголосів, фразеологічний, етимологічний, іншомовних слів.

Перебіг заняття

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя. *Ніхто не буде сперечатися з думкою, що мова – ефективний засіб боротьби за правду і справедливість, що «словом можна як піднести людину, так і знищити, надихнути на подвиг і підштовхнути до зради».*

У сучасному світі роль і значення інформаційного впливу на суспільну свідомість надзвичайно зросли. Недаремно ж в усіх видах мас-медіа слово є домінантою. Саме це поєднує журналістику і філологію. Сьогодні і ми спробуємо поєднати на занятті з мови цих два поняття, адже саме слово – основний об'єкт нашого вивчення і обговорення.

«Словесний настрій»: назвіть слова-дієслова, які налаштують вас на організовану, результативну роботу на занятті:

- Працювати, мислити, творити, підтримувати, ініціювати, діяти, говорити, радіти, слухати, допомагати, усміхатися, шукати, дізнаватися, спілкуватися.

II. Повідомлення теми та мети заняття

Отже, перед нами багато завдань, але я сподіваюсь, що ми впораємось. Сьогодні ми працюватимемо над розвитком таких компетентностей, як спілкування рідною мовою, навчання впродовж життя, соціальною та громадянською компетентностями, інформаційно-комунікаційною та культурною.

А розпочнемо із випереджаючого завдання, яке пов'язане із формуванням медіаграмотності. Отже, вправа «Білборд» (зачитування висловів митців, які можна розмістити на білборді як епіграфи до теми заняття) /дошка **jamboard**/. Ви сьогодні побували у ролі **кліпмейкерів** (фахівець, що професійно займається розробкою і постановкою рекламного ролика чи іншого творчого замовлення).

Прошу записати тему заняття й епіграф, який ви обрали.

III. Актуалізація опорних знань

1. **Лінгвістична розминка.** Пропоную поглянути на «хмаринку тегів» і з'ясувати, які слова для вас відомі, а які потребують тлумачення?
 - Доберіть українські відповідники до слів «моносемія» і «полісемія» (однозначність і багатозначність).

А яких більше?

- Наведіть приклади однозначних і багатозначних слів.

білборд...

реклама...

захисник...

війна...

зброя...

- Яка різниця між прямим та переносним значенням? Свою відповідь проілюструйте прикладами.

- Як ми на уроках літератури називаємо прикметники, вжиті в переносному значенні? (епітети)

- Який художній засіб є в даних рядках Л. Українки?

*Слово, моя ти єдина зброе,
Ми не повинні загинуть обоє!
Леся Українка*

- Які тропи творять шляхом перенесення властивостей одного предмета на інший (метафора, метонімія, синекдоха). Наведіть приклади. /У QR-кодi – пояснення./

- У яких стилях слова в переносному значенні вживаються частіше, у яких – рідко? Чому?

Довідка:

Метафора – троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на основі подібності за кольором, формою, призначенням. (*Полохливий заєць, причаївшись під кущем, пригина вуха, витріща очі й немов порина ввесь у море лісових звуків* (М.Коцюбинський). *На землю швидко напинається нітьма* (У.Самчук).

Метонімія – це троп, побудований на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставляваними поняттями. Зв'язок цей може бути між автором та його твором (*читати Шевченка*); між дією й знаряддям дії (*все пішло під ніж*); між посудиною і вмістом (*хоч відро випий*); між предметом і матеріалом (*ходити в золоті й діамантах*); між місцевістю й людьми, які в ній перебувають (*місто спить*).

Синекдоха – троп, побудований на кількісній заміні: однина вживається замість множини, частина замість цілого, видова назва замість родової (*І на оновленій землі Врага не буде, супостата. А буде сині буде мати, І будуть люде на землі.* (Т.Шевченко).

IV. Виконання практичних завдань

1. Робота за QR-кодами

Поділіть подані слова на дві групи: 1) однозначні й багатозначні; 2) пряме й переносне /робота онлайн, один учень на дошці, - за кодами/.

2. Лексичний диктант

За поданими лексичними значеннями відгадайте слова. Складіть із ними словосполучення, проілюструвавши всі відтінки значень. Визначте, у яких випадках слова вжиті в прямому значенні, в яких – у переносному.

- 1) Воєнні дії, що проводяться спеціально створеними, організованими, підготовленими, оснащеними й забезпеченими силами, що комплектуються ретельно підібраним особовим складом, з використанням спеціальної тактики і технічних засобів, які є не притаманними військовим формуванням регулярних збройних сил. Проводяться в усьому діапазоні збройного конфлікту або у мирний час самотійно, у координації або спільно з діями звичайних сил для досягнення політичних, воєнних, інформаційних та економічних цілей **/спецоперація = війна (багатознач.)/;**
- 2) Волокно, з якого виробляють пряжу і т. ін.; нитки з цього волокна, або ж тканина **/бавовна = вибух на російській чи тимчасово окупованій території (багатозн.)/;**
- 3) Безпілотний літальний апарат (БПЛА), військового чи цивільного призначення, різновид військового робота **/дрон (однозн.)/;**
- 4) Подарунок, зроблений фізичними або юридичними особами, як правило, на благодійні цілі і/або на користь якої-небудь справи **/донат (однозн.)/;**
- 5) Густий напій, коктейль, мус, приготований збиванням в блендері до стану пюре натуральних інгредієнтів — свіжих або свіжозаморожених фруктів, овочів, ягід, молока, йогурту, кефіру, морозива, вершків **/смuzzi = бандерівське смuzzi (коктейль молотова) – (багатозн.)/;**
- 6) Вигадані істоти, що мають варварську натуру, схильні до війни, насилля й підлості, з фентезі-саг та фантастичних творів. Їхні головні зовнішні відмінності — приземкуватість, кремезність, звірині риси **/орки = росіяни (багатозн.)/;**
- 7) Процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації **/комунікація (однозн.)/;**
- 8) Процес визначення або підтвердження особи, об'єкта або системи, зазвичай шляхом перевірки або зіставлення характеристик, які відокремлюють їх від інших. Наприклад, цей процес щодо людини може здійснюватися за допомогою документів, біометричних даних або кодів **/ідентифікація (однозн.)/;**
- 9) Спосіб психологічного впливу, який полягає в намірі надання об'єктові такої інформації, яка вводить його в оману стосовно справжнього стану справ, та створює викривлену реальність. Поширення перекручених, не повних або свідомо неправдивих відомостей для досягнення пропагандистської, військової (введення противника в оману), комерційної або іншої мети **/дезінформація (однозн.)/;**
- 10) Вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції — розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують **/медіаграмотність (однозн.)/;**
- 11) Троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на основі подібності за кольором, формою, призначенням **/метафора (однозн.)/;**
- 12) Різновид метонімії, що базується на кількісному співставленні предметів та явищ. Вживання однини у значенні множини і навпаки, визначеного числа

замість невизначеного, видового поняття замість родового тощо /синекдоха (однозн.)/;

3. Неологізми часів війни (із переносним значенням). Робота з дошкою **Jamboard**

4. Тестування «Нові слова і звороти, що увійшли в ужиток з початком війни»
<https://vseosvita.ua/news/novi-slova-ta-zvoroty-shcho-vviishly-v-uzhytok-z-pochatkom-viiny-73926.html>

5. Робота з текстом вірша «Т. Шевченка» (фейковий вірш). /роль журналістів/

Бідняк плаче.

Багач скаче, а влада грабує.

Бідний люд синів, убитих на війні, ховає.

Багач ситий і пихатий весілля справляє.

- Які художні засоби присутні у вірші? (метонімія, антитеза, епітети)

6. Типи переносних значень. Спробуємо визначити художні засоби у поезії Дмитра Акімова – українського теледраматурга та режисера, поета, композитора, кліпмейкера, офіцера Нацгвардії:

Солдат-захисник

Де садок вишневий коло хати,

*Де **струмок** під пагорбом **дзвенить**,*

Там солдата виглядає мати,

А солдат Вітчизну боронить.

Там, де **плачуть мальви** попід тином,

А калина полум'ям горить,

Там чекає любого дівчина,

А солдат Вітчизну боронить.

Служить він на дальньому кордоні,

В час, коли **Вітчизна мирно спить**.

Ключ країни на його долоні,

А солдат Вітчизну боронить.

Знає люба, знає рідна мати,

Він свою **Вітчизну захистить**.

Спить садок вишневий коло хати,

А солдат Вітчизну боронить.

Визначте типи переносних значень слів (метафора, метонімія, синекдоха) в поданих словосполученнях.

Зробити синтаксичний розбір першого речення.

7. Вправа онлайн «Метафора»

V. Рефлексія

- Чи справдилися мої очікування?
- Про що мені хочеться поговорити?
- Яку проблему хотілось би порушити?

VI. Домашнє завдання

Напишіть есе за епіграфом, який ви вибрали для рекламного щита, використовуючи метафору, метонімію та синекдоху, або створіть пост до вірша, який сьогодні ми аналізували, для публікації в соцмережі.

- Поясніть словосполучення «інформаційна війна», «інформаційна зброя». Що краще? Чому? Що є основним засобом ведення цієї «війни» чи «зброї»? /слово/

- Чи завжди засоби ведення війни є правдивими? Чи люди мають довіряти інформації, яка з'явилася в етері? Як розрізнити факти від суджень, які є засобом маніпуляції на користь організатора інформаційної пропаганди?
- Що є антидотом для такої війни? (інформаційна гігієна). У QR-коді – «10 правил інформаційної гігієни»).

